

TEMA 9: Disciplin og demokrati

Spor i dag: Disciplin og demokrati

I dag tænker vi på demokrati som et ubetinget fælles gode. Demokratiet er blevet helt afgørende for vores måde at tænke samfund og politik. Alle voksne mennesker skal have lige ret til at bestemme, fordi de har samme værd som politiske individer. Ved første øjekast var reformationstidens samfund helt anderledes med sine mange og dybe forskelle mellem mennesker fra konge til bonde. Samfundets øverste skulle beskytte kollektivet med Guds hjælp, og derfor var der ikke plads til afvigende religiøse eller politiske holdninger for den enkelte. I reformationstidens samfundsliv og menneskesyn kan man dog også se træk, der peger frem imod vor tids demokratiske tænkning, fx forestillingen om menneskers ligeværd over for Gud. Lutherdommen indeholder tanker, der har kunnet indgå i sammenhæng med både autoritære og demokratiske samfundsformer.

Luther og de reformatoriske idéer: Disciplin og demokrati

Reformationen er fuld af paradokser. På den ene side indeholder den tanker om forskelle mellem mennesker og nødvendig disciplin. På den anden side rummer den forestillinger om ligeværd og frihed, der kan danne baggrund for demokrati.

Luther mente, at disciplin er nødvendig for høj som lav. Ethvert menneske har brug for at vide, hvordan det undgår at gøre det forkerte. Alle mennesker er, ifølge Luther, i bund og grund egoister, der hellere tænker på egen nytte end på deres næste og på Gud. Derfor mente han, at disciplin var ethvert fællesskabs forudsætning.

For det gode samfundsliv er det nødvendigt, at alle befinder sig i relationer, hvor de enten befaler eller adlyder. Det var en opfattelse, der stemte godt overens med livet i et feudalt samfund. Luther mente også, at alle skal kende til kristendommens grundtanker. Det blev en forudsætning for at indtræde i arbejdslivet, at man havde et basalt kendskab til kristendommen og kendte sine pligter. Med konfirmationens indførelse i 1736 blev dette kendskab – og overgangen til ”de voksnes rækker” – systematisk kontrolleret.

Ifølge Luther er alle mennesker lige over for Gud. Her er der ingen forskel mellem høj og lav, mand og kvinde. Og tanken, at enhver skal tilegne sig kristendommens hovedindhold, bidrager på længere sigt til myndiggørelsen af almindelige mennesker. Her får tanken om ”det almindelige præstedømme” stor betydning, dvs. ideen om, at der ikke er nogen principiel forskel på lægfolk og præster.

Reformationens historie og det danske samfund: Disciplin og demokrati

Reformationen fandt sted i et samfund med mange forskelle mellem mennesker. Man opfattede forskellighed som del af den orden, Gud havde skabt. Der var forskelle og magthierarkier i standssamfundet mellem adel, præst, borger og bonde – og i husstanden mellem husfader og husmoder og resten af husstanden. Og øverst sad kongen. I alle relationer krævede man lydighed; det gjaldt ikke mindst lydighed over for øvrigheden. Men den lydige kunne med samme ret kræve beskyttelse, og tanken om individuel ret havde stor betydning. Det var et samfund gennemsyret af tanken om gensidighed. I lokalsamfundet forpligtede fællesskabet, og man skulle hjælpe sin næste.

Med den lutherske kristendomsforståelse blev der lagt stor vægt på det enkelte menneske og relationen til Gud. Men fremhævelsen af den enkelte var ikke i sig selv med til at skabe et moderne demokrati. I de første århundreder efter reformationen betonedede man snarere, at alle var forpligtede på det sociale og moralske fællesskab, fordi den enkelte kunne forstå Guds ord og derfor måtte tage ansvar.

Samfundets moral var religiøst begrundet. Man mente, at syndig adfærd kunne skade både den enkelte og samfundet, fordi Gud kunne lade sin straf ramme alle med fx krig eller naturkatastrofer. Kirkens mænd greb derfor ind mod usædelighed, uro, manglende omsorg for andre og fejlagtige tolkninger af troen. Det skete med den såkaldte *kirke-disciplin*, der bestod af belærende samtaler, skriftemål og i grove tilfælde udelukkelse fra fællesskabet i kirke- og sogneliv. Der var dog næsten altid en vej tilbage til fællesskabet, hvis man angrede sin synd og overgav sig til troen på Gud.

De lutherske tanker om individets betydning banede vejen for, at flere mennesker i løbet af 1800-tallet turde sætte sig op imod kirken. I vækkelsesbevægelserne fik de mulighed for selv at definere og tolke deres tro, og i de religiøse forsamlinger var der mange, som fik erfaringer med at skabe egne organisationer. Efter grundloven kom en sognebåndsløsning, som gav mennesker ret til at søge den præst, de syntes bedst om. Den lutherske tro på ligeværd var også med til at give kvinder styrke til at kræve stemmeret, og den blev inddraget i opbygningen af en demokratisk politisk kultur.

Reformationens billeder: Disciplin og demokrati

Lucas Cranach den Ældre

Sankt Bartholomæus' martyrium

Fra serie på 12 blade: Apostlenes martyrier, ca. 1512

Træsnit

KKS

Lucas Cranach den Ældres træsnit viser henrettelsen af Bartholomæus, der var én af Jesu 12 apostle. Legenden om Bartholomæus fortæller, at fordi han missionerede for den ny, kristne tro, blev han levende flået og derefter korsfæstet af romerske soldater. En større gruppe mennesker overværer henrettelsen, og forrest til højre ses to af soldaterne, der taler med en lille dreng. Formentlig forklarer de ham, at den slags samfundsundergravende prædiken, skal man holde sig fra, for ellers!

Bartholomæus var nok en forbryder i de romerske magthaveres øjne, men ikke i de kristnes. Tværtimod blev han set som en martyr for sin tro. Og Cranach lavede omkring 1512, altså før reformationen, serien med de 12 apostles martyrier, som dette blad stammer fra. De var helgenmartyrer i den gamle kirke og kunne hjælpe med forskellige problemer, hvis man bad til dem. Cranachs apostelserie blev en stor succes og vidt udbredt.

Efter reformationen kunne apostlene ikke længere fungere som formidlere mellem mennesket og Gud. I stedet blev de trosforbilleder for den kristne – man hyldede deres fasthed i troen: De ville hellere dø for troen end afsværge den. Og det kunne lutheranere bruge som nyt ideal i forbindelse med den trosmæssige 'disciplinering' af deres tilhængere.

I stedet for at forbyde folk at have Cranachs apostelbilleder hængende på deres væg, skrev Luther en forklaring til hvert billede, der belærte om, hvordan det nu skulle forstås. De blev med andre ord nytolket, og billederne blev en slags lærebog, både for børn og voksne. Apostelserien med Luthers tekster blev trykt i mange udgaver og i forskellige sammenhænge.

I deres ny rolle blev billederne med apostlenes martyrier brugt til at opdrage den ny tros tilhængere (samt dem, der blev tvunget til at acceptere den) til gode, forbilledlige kristne, der dels udviste en passende respekt over for alle autoriteter, dels udviste den eftertragtede 'indre' fasthed i troen.

Opdragelse og disciplinering foregik imidlertid ikke kun ved at fremhæve positive forbilleder. Der måtte også manes til skræk og advarsel. Efter reformationen mente man fortsat, at mennesket var syndigt fra naturens side, og at det var nødvendigt at bekæmpe det onde allerede fra barns ben. I praksis betød det, at både børn og voksne skulle lære at adlyde de autoriteter, de var underlagt, kirkelige såvel som de verdslige. Det blev anset som grundlaget for, at samfundet kunne fungere til Guds tilfredshed – hvilket egentlig mest betød: til magthavernes tilfredshed.

Op gennem 1500-, 1600- og 1700-tallet var det fortsat almindeligt i både protestantiske og katolske lande at lade børn overvære afstraffelse og evt. henrettelse af folk, der havde forbrudt sig mod samfundets eller kirkens love. Fysisk afstraffelse af forbrydere foregik offentligt for derved at virke afskrækkende, og børn kunne, ligesom voksne, indprentes "skafottets lære" ved at overvære grusomhederne, mente man.

Hvorvidt denne form for disciplinering på en eller anden måde kan have været med til at føre til det, vi i dag forstår som demokrati, er et meget åbent spørgsmål – dvs. om demokratiet udvikledes på grund af eller måske snarere på trods af denne ideologi.

Reformationen 1517-2017 – Hovedtemaer” er blevet til på foranledning af Præsidiets for reformationsjubiléet i Danmark. Hovedformålet er at give et første overblik over reformationen og dens betydning for derved at vække interesse for emnet og tjene til videre inspiration for enkeltpersoner og organisationer.

Til hvert af de udvalgte illustrerede temaer findes – en kort tekst om reformationens spor i dag – en introduktion til Luthers tanker og de reformatoriske idéer – et rids af reformationens historie og videre betydning for det danske samfund. For flere temaer er derudover udvalgt et billede, der viser reformationens spor i den visuelle kultur.

Teksterne er skrevet af en forfattergruppe, sammensat af forskere fra forskellige fag og forskningsinstitutioner: Lektor, ph.d. Bo Kristian Holm, Afdeling for Teologi, Aarhus Universitet, og prof. mso. Anna Vind, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, har skrevet teksterne om Luther og reformationens ideer.

Lektor, dr. phil. Charlotte Appel, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, og prof., fil.dr. Hanne Sanders, Historiska Institutionen, Lunds Universitet, har skrevet om reformationens historie og det danske samfund.

Museumsinspektør, seniorforsker Hanne Kolind Poulsen, Statens Museum for Kunst, har skrevet teksterne om reformationens billeder. Hun er også hovedforfatter til temaet ”Billeder og kunst”. Lektor, ph.d. Sven Rune Havsteen, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, er medforfatter til temaet ”Sang og musik”.

Nationalmuseet har taget sig af sprogbearbejdning, billedsøgning og opsætning.

Charlotte Appel og Bo Kristian Holm har stået for redaktionen.